

*Г.М. КАЛЕТНИК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, президент
Вінницького національного аграрного університету*

Науково-навчально-виробничий комплекс як концепція механізму переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового виробництва України в умовах, які склалися на сучасному етапі його функціонування, унормовує виключну необхідність посилення зв'язку науки, освіти і виробництва як визначальних взаємодетермінуючих чинників науково-технічного прогресу. Наукові обґрунтування концепцій і практичне втілення заходів щодо забезпечення переходу аграрного сектору, який вбудований в інституційні рамки розвитку національної та глобальної економіки, на інноваційну модель, у постановочному аспекті є об'єктивно необхідними, що впливає як із стратегічних документів розбудови

політики розвитку нашої держави, так і з реалій сьогодення.

Позиціонування й постановка піднятої проблеми у зазначеному ракурсі є відображенням об'єктивності й інституційної зумовленості процесів, що відбуваються в системі інтеграції науки, освіти і виробництва. Така інтеграція, організаційно оформлена, зокрема, у вигляді відповідних інституційних структур, одним із видів яких є науково-навчально-виробничий комплекс, розглядається нами як концепція механізму переходу агропромислового комплексу на інноваційну модель розвитку. Ця модель передбачає інтеграцію названих складових в єдину систему, яка за своїми функціональними завданнями зреалізовує об'єднання науки, освіти виробництва на засадах взаємозалежності, взаємозумовленості та взаємовигідного партнерства. Саме тому розкриття сутності й функціональних ознак концепції згаданого механізму вбачається нами необхідним, об'єктивно зумовленим пріоритетом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади інноваційного розвитку економічних систем, які визначають також аспекти концепції побудови інноваційної моделі, економіки знань, інтелектуалізації виробничих процесів, розроблені Й.А. Шумпетером [1], М.Д. Кондратьєвим [2], Д. Беллом [3], П. Друкером [4, 5]. Як показав аналіз дослідницьких пріоритетів, зокрема щодо висвітлення теоретичних засад проблеми переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель, розвитку інтеграційних зв'язків науки, освіти і ви-

робництва, дані питання займають чільне місце серед наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: М.В. Зубець [6], В.М. Трегобчук [7], А.С. Гальчинський [8], С.І. Дем'яненко [9], П.Т. Саблук [10,11], С.А. Володін [12, 20], М.Ф. Кропивко [13], Л.С. Крючко [14], О.В. Шубравська [15], В.І. Покотилова [16] та ін. Певну увагу піднятій проблемі присвячують свої праці й представники Вінницького національного аграрного університету [17-19]. Проте, незважаючи на значні досягнення сучасної вітчизняної й зарубіжної наукової думки щодо інноваційного розвитку економічних систем, забезпечення переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку, перспективними для наукового пошуку залишається низка проблемних аспектів. Одним із питань, які вбачаються нами такими, що потребують теоретико-методичного обґрунтування, означення перспектив, їх місця і ролі у формуванні інноваційної моделі економічних відносин, є розбудова інтеграційних зв'язків у системі наука – освіта – виробництво. Разом із тим, з огляду на певну загальність суджень щодо перспектив і шляхів інноваційного розвитку аграрної сфери економіки, вважаємо за необхідне розкрити засади й функціонально-рольові пріоритети становлення науково-навчально-виробничого комплексу як практично втілюваного прообразу концепції механізму переходу агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку.

Мета статті – наукова оцінка сучасного вітчизняного та світового досвіду інтеграції науки, освіти і виробництва, висвітлення засад створення та функціональних можливостей науково-навчально-виробничих комплексів на прикладі Вінницького національного аграрного університету щодо розширеного продукування та комерційного використання наукових розробок, зокрема в аграрній сфері, раціонального поєднання наукової й освітньої діяльності, а також з'ясування ролі університетів у забезпеченні цього процесу.

Виклад основних результатів дослідження. В українському суспільстві триває дискусія щодо забезпечення підготовки кон-

курентоспроможних фахівців із вищою освітою, перспектив інтеграції наукової й освітньої діяльності та місця підприємницького сектору в цих процесах, які повинні забезпечити перехід економіки на інноваційну модель розвитку.

Як зазначає С.А. Володін, наукова діяльність має в понятійному плані чотири «н»: наукові фундаментальні та наукові прикладні дослідження, науково-технічні розробки і наукові установи, які на основі інформаційної, кадрової, матеріальної бази здійснюють наукові дослідження і розробки [20]. На нашу думку, такий підхід потребує уточнення і доповнення ще однією «н» – навчальні заклади вищої освіти, які готують фахівців як для науки, так і для виробництва.

Наукова й освітня системи України переживають скрутні часи. Впродовж багатьох десятиліть вищі навчальні заклади України формувались як інститути навчання, а не установи для проведення ґрунтовних наукових досліджень, які потребують відповідного матеріально-технічного забезпечення та штатів наукових працівників. Водночас керівництво держави та центральних органів управління освіти ставить перед ВНЗ завдання впровадження випереджальної системи підготовки фахівців, розробки наукоємних навчальних курсів, орієнтування самостійної роботи студентів на конкретні завдання виробництва. Крім того, всі прикладні дослідження викладачів обов'язково мають закінчуватися комерціалізацією – ліцензійною угодою або госпдоговірними відносинами, які давали б змогу університетам заробляти кошти.

З іншого боку, в системі національних і галузевих академій наук працюють наковці, які більшою мірою займаються фундаментальною наукою і прикладними дослідженнями, а не викладацькою діяльністю. Проте й фундаментальна наука, зрозуміло, повинна працювати на результат: отримані знання повинні набувати вектора прикладного застосування. Звісно, фундаментальна наука не дає «швидких грошей», орієнтується на створення нових науково-технологічних знань, інноваційних ідей, які, на жаль, залишаються неоціненим вкладом і зберігаються в архівах наукових інститутів та установ.

Державна підтримка освітньої та наукової галузі не має реального впровадження і реалізації ні у підготовці фахівців, ні в удосконаленні сучасного виробництва.

Український бізнес із певною пересторогою й недовірою ставиться як до вузівської науки, розглядаючи її як щось формальне та відірване від реального життя, так і до академічних розробок і пошуків, які не дають миттєвих відповідей та рішень поточних проблем бізнесу.

В усьому світі триває пошук оптимального об'єднання потенціалів, наукових і фінансових ресурсів університетів – наукових установ – бізнесу – держави. Показовою є точка зору, що нині у світі ядром інноваційної діяльності розглядаються саме університети, які тісно співпрацюють із виробництвом, проводячи дослідження, необхідні для вдосконалення продуктів або послуг. Існує й інша думка, що найважливішим компонентом у взаємодії університетів – підприємств – держави є не університети, а компанії, котрі створюються на межі бізнесу й освіти за активного сприяння держави.

Визначати, хто «головніший» – мабуть немає сенсу. Йдеться про визначальну рису сучасної розвинутої економіки – взаємне проникнення й нерозривний зв'язок різних компонентів інноваційної системи, кожен з яких відіграє в ній специфічну роль щодо забезпечення інноваційного розвитку та модернізації.

Досвід розвинутих країн демонструє нову форму об'єднання наукових установ, підприємств і виробничих структур навколо потужного університету або навчального центру, яка отримала назву наукових парків, долин, комплексів або консорціумів. Головною метою такого симбіозу навчальних, наукових і виробничих потужностей є стимулювання трансферу нових технологій з академічних навчальних і наукових установ безпосередньо у виробництво.

Перші подібні об'єднання виникли у 50-х роках у США (Сан-Франциско, Бостон), Великобританії (Кембриджський університет). Сьогодні близько сотні навчальних закладів функціонують за принципом трикутника «навчальний процес – наука – виробництво» у ФРН, Франції, Бельгії, Нідерландах. Кла-

сичні університети Бостона і Сан-Франциско співпрацюють з понад 700 промисловими компаніями, проводять свою діяльність на 22 млн кв. футів території, яка постійно збільшується. Тільки у 1984 г. на розвиток цих установ та на закупівлю наукового обладнання було виділено більше 2 млрд долл.

Провідна роль у розвитку Кембриджського навчально-науково-виробничого комплексу (ННВК) у Великобританії належить Кембриджському університету, у структурі якого нині діють 400 фірм, зайнятих випуском наукоємної продукції.

До структури Техаського консорціуму, який створено на базі Техаського університету (м. Остін, США), найбільшого з університетсько-промислово-дослідницьких центрів, входять корпорації з мікроелектроніки і комп'ютерної технології — Microelectronics and computer technology corporation (MCC). Практично всі найкращі університети світу, зокрема Оксфордський університет, Массачусетський технологічний інститут, Стенфордський університет, мають у своїй структурі потужні науково-дослідні центри. У США, наприклад, у середньому професор університету витрачає 60% часу на дослідження і 40% – на навчання студентів, хоча ще чверть століття це співвідношення було зворотне.

У країнах Далекого Сходу структури, подібні до навчально-науково-виробничих комплексів (ННВК), виникли пізніше – у 70-80-х роках. Можна назвати для прикладу «наукове містечко» Цукуба (Японія), якому належить суттєвий внесок в економічний розвиток регіону, по одному ННВК мають Сінгапур, Індія, Китай.

Досвід розвинутих країн свідчить про те, що наявність у регіоні ННВК різко підвищує динаміку його розвитку. Формується лідер передової наукової думки, покращується інвестиційний клімат, створюються фірми, які орієнтуються у своїй роботі на нові досягнення науки та виробництва, підвищується конкурентоспроможність випускників вишів і науковців, які навчаються й досліджують реально необхідні, прикладні виробничі завдання. Тісні контакти між університетом й науковцями дають змогу максимально ско-

ротити цикл розробки нових технологій, впровадження у виробництво та підготовку кадрів, які мають обслуговувати нові технологічні лінії й обладнання. Суттєвим результатом є створення психологічної атмосфери творчості, що стимулює до нових наукових здобутків.

На базі університетів м. Вільнюса (Литва) у 2003 році створено об'єднання (консорціум) Долина Sunrise Valley. На сьогодні до складу консорціуму віднесено 40 000 студентів і співробітників Вільнюського університету і Технічного університету Гедімінас м. Вільнюса; 2200 наукових співробітників і науковців дослідницьких установ Балтійського регіону. Консорціум об'єднує 50 компаній, займає 156 га території, з яких 2,4 га виділено для ведення бізнесу, 50 000 кв. м офісних приміщень для потенційного розвитку.

Проблема створення ННБК набуває актуальності для всіх пострадянських країн, які мають спільне минуле, спільний історичний розвиток науки за трьома напрямками: академічна, галузева та вузівська, що визначило необхідність розв'язання складних проблем. Розпорошення інтелектуальних ресурсів призвело до дублювання тематики наукових досліджень і виконання незначних тем. Розпорошення матеріальної бази призвело до низького коефіцієнта її використання, а фінансових ресурсів – до низької оплати праці вчених та до їх відтоку в інші види діяльності або ж виїзду за кордон протягом останніх двох десятиріч. Сьогодні втрачено пріоритет у науці й освіті.

Негативно вплинули на розвиток науки й освіти соціальна та економічна нестабільність у суспільстві в перехідний період; гострий дефіцит бюджетних фінансових заходів; старіння і невідповідність матеріально-технічної бази сучасним потребам наукової й освітньої діяльності; стійка тенденція до зменшення чисельності молодих кадрів і скорочення контингенту наукових і науково-педагогічних працівників; падіння соціального престижу професії вченого і педагога внаслідок низького рівня оплати праці та слабкої соціальної захищеності цих категорій працівників. Через десять років ситуація в науці може виявитись катастрофічною у

зв'язку з глибокою демографічною кризою. Вже сьогодні чимало вищих навчальних закладів відчують труднощі з набором студентів, відсутній конкурс абітурієнтів.

Білорусь, Росія, Казахстан вже мають досвід законодавчого регулювання, створення та функціонування навчально-науково-виробничих комплексів (ННБК). З огляду на дотичність проблем, що пронизують науково-виробничо-освітню сферу в наших країнах, накопичений досвід потребує поглибленої уваги, вивчення і використання.

Ще у 2000 році прийнято постанову Кабінету Міністрів Російської Федерації № 676 «Про університетські комплекси», яка заклала юридичні передумови для розвитку організаційно-правових форм інтеграції науки й освіти.

Заслуговує на вивчення досвід інтеграції у вищих навчальних закладах Міністерства сільського господарства Російської Федерації. Так, Орловський ДАУ в 2000 році створив у межах асоціації без статусу юридичної особи університетський науково-навчальний комплекс, у який було об'єднано університет, науково-дослідний інститут, коледж і технікум. Росія має досвід створення і функціонування подібних форм інтеграції науки й освіти в інших галузях, зокрема Національного науково-освітнього інноваційно-технологічного консорціуму вузів мінерально-сировинного і паливно-енергетичного комплексів, Асоціації некомерційних організацій «Томський консорціум науково-освітніх і наукових організацій» та інших.

У сучасних умовах України, коли майбутнє нашої держави пов'язують із подальшим розвитком агропромислового виробництва (вже сьогодні чверть українського експорту становить продукція цього сектору вітчизняної економіки), забезпечення його реформування на інноваційній основі є покликом часу, своєрідним викликом для працівників галузі й держави. Інноваційні зміни можливі тільки за об'єднаних зусиль фундаментальної науки, освіти, бізнесу і держави. З цією метою необхідно розвивати взаємодію аграрних ВНЗ з іншими секторами науки й агропромисловими компаніями. Потрібно заохочувати підприємницьку діяльність студентів, професорів, випускників навчальних за-

кладів, розвивати нові форми організації взаємодії їх і установ Національної академії аграрних наук України.

Початком нового історичного етапу створення інноваційного науково-освітнього поля формування професійних наукоємних знань, сучасної практичної підготовки та досвіду фахівців нової формації стала Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 546 «Про створення Навчально-науково-виробничого комплексу «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум», засновниками якого виступили Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків Національної академії аграрних наук України та Вінницький національний аграрний університет (ВНАУ). Пропозиція щодо створення Консорціуму на базі об'єднання вузівської й академічної науки визріла на основі творчого вивчення світового досвіду й оцінки наукового, професійного, матеріально-технічного потенціалу ВНАУ.

Протягом останніх 30 років навчальний заклад цілеспрямовано розвивається як дослідницький університет, має власні багаторічні наукові школи, культурні традиції, особливості організації й управління навчальним процесом. Він – один із найпотужніших навчальних закладів галузі й регіону, у якому проводиться підготовка фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів із 18 галузей знань, 23 напрямів і 36 спеціальностей. У Вінницькому національному аграрному університеті понад 13 тис. студентів денної і заочної форм навчання.

У сучасному випускникові колектив навчального закладу бачить молоду освічену людину, яка володіє ґрунтовними науковими й теоретичними знаннями, практичними навиками, отриманими на базі кращих підприємств та установ країни, має можливість пройти фахове стажування за кордоном, вільно користується комп'ютерною технікою, забезпечує високу економічну ефективність прийняття власних управлінських рішень, використовує на практиці та кваліфіковано надає консультації з правового регулювання та правових особливостей окремих видів господарської діяльності, договірних відносин суб'єктів аграрного господарювання, а також питань охорони навколишнього при-

родного середовища, якості сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, володіє знаннями форм та засобів фінансового забезпечення виробництва, вирішує проблемні ситуації шляхом математичного моделювання та статистичного дослідження і прогнозування.

Ці вимоги забезпечуються багаторівневою розвинутою структурою університету, автоматизованими методами управління й контролю якості освіти, потужною навчальною та науково-виробничою базами, тісною співпрацею з роботодавцями щодо розробки програм навчальних дисциплін, спеціалізацій підготовки фахівців, творчим мікрокліматом у педагогічному колективі, цілеспрямованою роботою ректорату університету.

У 2013 році в структурі університету діє: 4 навчально-наукових інститути – Інститут аграрної економіки; Інститут менеджменту, адміністрування та права; Технічний інститут; Інститут післядипломної освіти та доведення; низка науково-дослідних інститутів – Інститут біопалив та біомас, Інститут селекції та насінництва, Інститут лісництва та мисливствознавства; Інститут інформаційних технологій та дистанційного навчання, Інститут організації та моніторингу якості навчального процесу, Центр довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та прийому на навчання, 7 факультетів, 37 кафедр, коледжі: Верхівський, Могилів-Подільський технолого-економічний, Немирівський коледж будівництва та архітектури, Чернятинський, Брацлавський агроєкономічний, Уманський НКЦ, Ладизинський, Технологічно-промисловий, Український центр навчання та підтримки фермерів, Науково-дослідний проектно-конструкторський технологічний інститут, Дрогобицький центр комплексного проектування, науково-дослідне господарство «Агрономічне», Навчально-практичний центр розвитку сільських територій.

Опорою університету є його 1,5-тисячний трудовий колектив. Навчальний процес забезпечують 385 науково-педагогічних і 452 педагогічних працівників, серед них академіки НААН, лауреати державних премій, заслужені діячі науки і

освіти, заслужені діячі галузей економіки, орденоносці, в т.ч. 60 докторів наук, професорів; 318 кандидатів наук, доцентів. Середній вік викладачів університету – 46 років.

Переважна більшість викладачів університету – це його випускники. Одним із дієвих шляхів поповнення науково-педагогічного складу колективу є аспірантура і докторантура. На сьогодні понад 300 аспірантів навчаються за 21 науковою спеціальністю, мають можливість публікувати результати своїх наукових здобутків у п'яти фахових наукових виданнях, захист кандидатських і докторських дисертацій проходить у чотирьох спеціалізованих учених радах за сімома спеціальностями.

Викладачі університету плідно працюють у 15 державних і регіональних наукових програмах, таких як «Економічна доцільність виробництва та споживання біопалива в Україні», «Програма розвитку ріпаківництва в Україні на 2008–2015 рр.», «Програма розвитку буряківництва в Україні на 2010–2015 рр.», «Про Стратегію регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року», «Розвиток екологічно чистих, енергозберігаючих біотехнологій 2010–2020 рр.», «Виробництво біогазу у Вінницькій області на 2008–2012 рр.», «Енергозбереження у Вінницькій області на 2009–2013 рр.», «Використання відходів деревини, незернової частини врожаю сільськогосподарських культур для отримання теплової енергії у Вінницькій області на 2008–2012 рр.», «Пріоритетні напрями інноваційної діяльності Вінницької області на 2010–2015 роки», «Ліси Вінниччини 2011–2015 рр.», «Раціональне використання та збереження еколандшафтів Вінниччини», «Регіональна програма охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на період до 2015 року».

Університет є засновником щорічних міжнародних конференцій: «Земля України – потенціал енергетичної та екологічної безпеки держави» (2009–2013 рр.), «Сучасні проблеми підвищення якості безпеки виробництва та переробки продукції тваринництва» (2005–2013 рр.), «Вібрації в техніці та технологіях» (2000–2013 рр.)

Навчальний заклад є достойним членом у Великій Хартії Університетів Європи, Європейській та Євразійській асоціації університетів, членом асоціацій ректорів 16 закордонних навчальних закладів, з 21 університетом укладено угоди про обмін студентами і викладачами. Легітимність навчальних програм ВНАУ підтвердили 18 університетів світу, а це означає, що його випускники можуть працювати в цих країнах за фахом.

Сьогодні університет має розвинену матеріально-технічну базу для забезпечення навчально-виховного процесу, соціально-побутових потреб, проведення культурно-масових і спортивних заходів, всебічного розвитку особистості молодих громадян України. Сучасні навчальні корпуси, спортивні зали, бібліотеки, комп'ютерні класи, лекційні кімнати, оснащені мультимедійним, дистанційним обладнанням, вільний доступ до Інтернету по всій території університету, лабораторії з новітнім обладнанням – це те, що вражає людину, яка вперше відвідує заклад. А за цим усім роки наполегливої праці великого колективу Вінницького національного аграрного університету.

Висновки. Створення Консорціуму є першим кроком до реалізації Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки, що сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, поєднанню наукового й навчального потенціалу університетів, інститутів та успішних сільськогосподарських підприємств і створить можливості для: вирішення проблеми формування бази для набуття практичних навиків студентами та аспірантами, а також для науково-дослідної діяльності вчених; реформування й розвитку аграрної освіти та науки як складової єдиного освітнього простору, створення цілісної вертикально інтегрованої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів і досягнення необхідного рівня забезпечення аграрної галузі висококваліфікованими фахівцями з вищою освітою; забезпечення трансферу наукових та інноваційних розробок в агропромислове виробництво.

В українських ВНЗ і науково-дослідних інститутах працює багато талановитих, висококваліфікованих фахівців. Створення на-

вчально-науково-виробничих комплексів – це шлях, який дозволить максимально ефективно об'єднати і продуктивно використати потенціал науки, освіти й виробництва, що

сприятиме переходу аграрної галузі на інноваційну модель розвитку.

Список використаних джерел

1. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / предисл. В. С. Автономова. — М.: ЭКСМО, 2007. — 864 с.
2. *Кондратьев Н.Д.* Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: избр. тр. / Н.Д. Кондратьев (сост. Ю.В. Яковец). — М.: Экономика, 2002. — 768 с.
3. *Белл Даниел.* Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл; [пер. с англ. В.Л. Иноземцев]. — М.: Academia, 1999. — 787 с.
4. *Друкер П.* Бизнес и инновации / Питер Друкер; пер. с англ. К.В. Головинский. — М.: ООО «И.Д. Вильямс». — 2007. — 432 с.
5. *Drucker P.F.* Post-Capitalist Society / Peter Ferdinand Drucker. — New York: Harper Business, 1993. — 232 p.
6. *Зубець М.В.* Науково-організаційна база інноваційного розвитку аграрної науки / М.В. Зубець, С. А. Володін // Вісн. аграр. науки. — 2009. — №6. — С. 7–13.
7. *Трегобчук В.М.* Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрямки, механізм / В.М. Трегобчук // Економіка України. — 2006. — №2. — С. 4–12.
8. *Гальчинський А.С.* Глобальні трансформації: Концептуальні альтернативи: Методологічні аспекти / Гальчинський А.С. — К.: Либідь, 2006. — 310 с.
9. *Дем'яненко С.І.* Інноваційне зростання – основа стабільності агропромислового комплексу / С.І. Дем'яненко // Наука та інновації. — 2005. — № 1. — Т. 1. — С. 87–98.
10. *Саблук П.Т.* Підвищення ролі аграрної економічної науки у формуванні та реалізації аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2001. — №3. — С. 3–10.
11. *Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило та ін.].* — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.
12. *Володін С.А.* Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку / С.А. Володін. — К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. — 384 с.
13. *Кропивко М.Ф.* Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кропивко, Т.С. Орлова // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 11–18.
14. *Крючко Л.С.* Інноваційний тип розвитку в умовах економічної глобалізації [Електронний ресурс] / Л.С. Крючко // Ефективна економіка. — Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=199>.
15. *Шубравська О.В.* Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка АПК. — 2013. — №4. — С. 77 – 81.
16. *Покотилова В.І.* Управління інноваційним розвитком агропродовольчого комплексу регіону [Електронний ресурс] / В.І. Покотилова. — Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2008dec/4pokotilova.htm>.
17. *Проблеми підготовки фахівців з питань інтелектуальної власності, інформаційно-аналітичної та інноваційної діяльності* // Калетнік Г.М., Гарькавий А.Д., Гунько І.В., Сличук Н.В. — К.: Інститут інтелектуальної власності Одеської національної юридичної академії, 2010. — С. 114–122.
18. *Інноваційні моделі управління стратегічним економічним потенціалом сучасних економічних систем* // Калетнік Г.М., Жданович Л.О., Гарькавий А.Д. та ін. // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 4. — С. 3–11.
19. *Розвиток організаційно-функціональних структур управління в регіональних економічних системах* / Калетнік Г.М., Мазур А.Г., Кубай О.Г. — Вінниця: Вінницька газета, 2009. — 188 с.
20. *Володін С.А.* Питання переходу аграрної науки на інноваційну модель функціонування і розвитку / С.А. Володін // Економіка АПК. — 2012. — №5. — С. 123–131.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2013 р.

* * *